

КОНЦЕПЦІЯ
цільової програми наукових досліджень НАН України
«Стратегія суспільної трансформації в Україні:
проект, потенціал, перспективи»

Цільова програма наукових досліджень НАН України «Стратегія суспільної трансформації в Україні: проект, потенціал, перспективи» відповідає пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки, затвердженим Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки».

Проблеми, на розв'язання яких спрямована програма,
необхідність їх виконання

Загальним розкладом геополітичних сил, зіткнення яких відбувається на території України, остання поставлена в умови, коли для самозахисту і збереження перспектив на її подальше існування і позитивний розвиток їй потрібна така стратегія суспільної трансформації, підсумком якої стали б надійна гарантія її самозбереження і виходу на рівень розвитку, відповідний статусу самодостатнього суб'єкта демократичного світу. Вирішення цього завдання потребує докорінної модернізації ресурсної і виробничої основи національної економіки, морально-політичної єдності суспільства навколо ідеї захисту і зміцнення демократії, національного солідаризму попри наявність соціальних, політичних, конфесійних та інших протиріч.

Різде піднесення патріотичних почуттів українців перед лицем російської військової агресії, їхня єдність і стійкість у протистоянні загарбникам, з одного боку, надає впевненості щодо самозбереження України у національно-державному статусі. З другого боку, постійно висока, за усіх політичних режимів, частка українців, які вважають, що справи у країні йдуть у «неправильному напрямі», дає антиукраїнським силам поза і в середині країни сподівання на використання таких настроїв для успішного здійснення, якщо не зараз, то в історичній перспективі свого стратегічного наміру – знищення феномену України у його національно-державній, історично-територіальній і культурній формах буття. Такого роду антиукраїнські сподівання мають бути

зруйновані загальним успіхом українського народу у здійсненні суспільних реформ.

Одним із засобів досягнення такого успіху має стати вивчення сучасного та історичного досвіду суспільних трансформацій в Україні у їх ключових аспектах за критерієм їхньої спрямованості на зміцнення основних компонентів національного потенціалу, забезпечення умов для переходу на більш високий соціально-економічний, політичний і культурний рівень. Повна і об'єктивна картина нинішньої суспільної трансформації в Україні у співставленні з минулим трансформаційним досвідом дасть змогу встановити її відповідність загальним тенденціям глобального і національного розвитку, знайти шляхи вирішення важливих завдань державної політики із знешкодження найбільш небезпечних загроз національному існуванню.

Першочерговим предметом аналітичного осмислення залежності між процесом суспільної трансформації і наближенням до європейської цивілізаційної моделі мають стати такі питання, як:

- зміцнення демократії, запобігання спробам антиреформаторських сил спрямувати розвиток політичної системи України у бік «керованої демократії» або авторитаризму;
- запобігання реваншу олігархічного управління країною з посиленням обмежень на свободу слова, політичну та громадську діяльність, консервації рудиментів тоталітарної культури, заснованої на принципі підпорядкування прав людини вимогам правлячого режиму;
- дезавування групового соціального егоїзму, який загрожує національній консолідації і несе в собі потенціал розколу країни;
- усунення регіональних відмінностей у баченні моделі суспільного устрою, протидія спробам політичної автаркії регіонів з наголосом на «місцеву специфіку»;
- створення умов для самореалізації особи як основи піднесення економіки; подолання рудиментів патерналістської життєвої філософії як фактора гальмування ділової та політичної активності громадян;
- протидія поширенню суспільної міфотворчості, інформаційній дезорієнтації населення;
- вивчення факторів впливу на рівень довіри до державних інститутів та інституцій як провідників реформаторського курсу;
- встановлення витоків тенденції до деідеологізації партій, яка проявляється наданням ними пріоритету інтересам своїх фінансових донорів перед розробленням проектів розвитку країни;
- встановлення причин та розроблення механізмів подолання однобічного або спотвореного розуміння населенням країни реформаторської політики та її значення для зміни соціально-економічних та політичних умов;

– встановлення ступеня врахування владою у процесі реформ фактора суспільних настроїв і рудиментів олігархічного правління – корупційних схем, неофеодального управління в регіонах, байдужого ставлення до проблем промислового відродження на новому технологічному рівні, політичної пасивності населення, маніпуляцій з громадською думкою тощо – які можуть бути використані антиреформаторськими силами, зацікавленими у збереженні наявного стану речей і які ведуть до загального послаблення країни;

– аналіз ступеня довіри зовнішніх союзників до України як надійного і міцного форпосту проти антидемократичних і авторитарних моделей, здатного здійснити суспільні перетворення, якими може бути підтверджена незворотність її європейського цивілізаційного вибору.

Брак знання щодо характеру і сутності названих проблем, їх факторної ролі та суспільно-політичних наслідків може суттєво завадити їх усуненню, що, у свою чергу, може призвести до набуття реформаторською політикою рис хаотичності, фрагментарності і безсистемності у підсумку послабити міцність України.

Актуальність реалізації наукової програми впливає із того, що цілісне наукове знання з проблеми трансформування українського суспільства має забезпечити політику реформ ґрунтовною концептуальною і методологічною основою, сформованою за результатом дослідницького аналізу трансформаційного досвіду країни у співставленні з аналогічними процесами в інших країнах.

Концептуальне осмислення досвіду, підсумків і перспектив суспільних перетворень в Україні має полегшити вирішення у наступному таких практичних завдань повоєнного відродження і зміцнення країни, як:

– політико-правове забезпечення послідовності реформ, їх неухильності та незворотності, спрямованості на посилення обороноздатності і економічної самодостатності країни, її міжнародної суб'єктності;

– утвердження в Україні атмосфери впевненості у правильності обраного курсу на перехід до ліберально-демократичного суспільного ладу і на його зміцнення, позитивного ставлення до тих змін, які здійснюються у суспільстві;

– запобігання перетворенню реформаторства на самоціль, максимально можливе узгодження реформ як із національними безпековими інтересами, так і з інтересами суспільних верств, які особливо в них зацікавлені;

– узгодження у реформах інтересів усього суспільства та інтересів і прав індивіда; надання реформаторському курсу гуманістичної спрямованості;

- запобігання спробам блокування суспільної трансформації, заохочення з цією метою активності громадянського суспільства та його інституцій, їхньої участі у зміцненні Української держави;
- поглиблення взаємного розуміння між населенням і владою;
- збільшення довіри до України як до суб'єкта, який має усі підстави стати частиною європейської цивілізації.

Науковцями фрагментарно висувалися конкретні пропозиції і положення з проблематики взаємної залежності між характером суспільної трансформації в Україні і рівнем її міцності. Комплексний характер даної наукової програми орієнтує не тільки на узагальнення і застосування попереднього дослідницького досвіду, а й на концептуальне оновлення підходів до заявленої проблеми.

Мета, завдання програми

Програма орієнтована насамперед на встановлення рівня системної цілісності тієї моделі суспільної трансформації, яка здійснюється в Україні, у сенсі узгодженості реформ у різних сферах суспільного життя, а також в оцінці їх успішності/неуспішності за критеріями відповідності, з одного боку, загальній тенденції історичного розвитку, а з другого боку, завданням захисту України, її повоєнної відбудови, зміцнення її суб'єктності і самодостатності у забезпеченні інтересів і потреб широких суспільних верств. На основі вітчизняного досвіду має бути поглиблено теорію суспільних трансформацій у застосуванні до проблематики сфер соціального буття.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- вивчення досвіду попередніх суспільних трансформацій в Україні в різних історичних і геополітичних обставинах та їх концептуальне узагальнення щодо підсумкового зміцнення суб'єктності країни;
- встановлення перебігу та оцінка результатів сучасних трансформацій різних суспільних сфер України світовим тенденціям;
- виявлення ступеня узгодження і розбіжності між політичними, економічними, соціальними та ідеологічними трансформаційними проєктами і діями;
- аналіз політико-правової бази суспільних змін в Україні та її відповідності завданням зміцнення потенціалу України як самодостатнього світового актора;
- встановлення ступеня прагнення суспільства до реформ і практичної готовності сприйняти їх результати; встановлення суспільних оцінок реформ в Україні, загальної думки щодо їх спрямованості;

- встановлення найпоширеніших пріоритетів суспільства стосовно найбільш прийнятної для України моделі убезпечення від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- вивчення характеру та результатів участі різних акторів-промоутерів реформ в економічному, оборонному і соціальному зміцненні країни;
- оцінка співвідношення між цілями суспільних трансформацій та ресурсним потенціалом їх досягнення;
- порівняльний аналіз політичних філософій реформаторських режимів в Україні;
- встановлення ступеня відповідності політичної системи і системи державного управління завданням країни у сфері безпеки; огляд перебігу боротьби між суспільними новаціями і рудиментами минулого, між проєвропейською і проєвразійською моделями української геостратегії.

Програма має бути зосереджена на питанні про історичну закономірність суспільної трансформації в Україні і про її коротко- і довготермінові перспективи з позицій протидії зовнішній агресії, повоєнного відродження країни та забезпечення її безпеки у майбутньому.

В основу парадигми дослідження покладено основні концептуальні положення сучасної глобалістики у їх співставленні з реальною ситуацією в Україні.

Виконання програми здійснюватиметься на засадах методологічного плюралізму – застосування найбільш прийнятих наукових методів, таких, як формально-логічний, дескрипція, аналіз і синтез, порівняльне зіставлення та ін.

Для виконання дослідницьких завдань передбачено залучити політичні декларації, акти і поточні документи політичної влади і державного управління, соціологічні і статистичні дані, повідомлення засобів масової інформації, матеріали наукових обговорень, матеріали аналітичних центрів і громадських організацій, виступи зарубіжних політичних і громадських діячів.

Структура (основні проблемно-тематичні розділи) програми

- Теоретичне осмислення і концептуалізація категорії «суспільна трансформація» (*минулі і сучасні політико-ідеологічні проєкти суспільних перетворень; закономірність і ситуативність як мотивація реформ; рутинерство і новаторство у масових настроях як фактор впливу на реформування суспільства*) у парадигмі досягнення європейського рівня розвитку як загальної мети реформ.

– Суспільно-політичний транзит в Україні (*еволюція політичних систем і режимів, результати їхньої діяльності; правлячі верстви та їх соціальне, політико-ідеологічне, культурне обличчя; зміни у характері державного правління; політична участь населення; стан громадянського суспільства*) та його вплив на поглиблення процесу демократизації, зміцнення консолідації населення, національної ідентичності, громадянської самосвідомості, патріотизму.

– Соціально-економічні перетворення в Україні (*зміни у характері власності та економічних відносинах; еволюція соціальної структури; економічна та соціальна політика держави у воєнних та повоєнних умовах тощо*) як чинник переходу до нового етапу розвитку.

– Утвердження плюралістичності суспільного життя (*стан законодавчого забезпечення громадянських прав і свобод; розвиток багатопартійності; мовний, культурний, конфесійний плюралізм*) у її взаємній залежності від завдання досягнення національного консенсусу в питанні національного самозбереження.

– Зовнішня підтримка суспільних трансформацій в Україні (*фінансова, наукова, матеріально-технічна, військова допомога, дипломатична підтримка, демократична солідарність та ін.*) як чинник їх успішного здійснення.

Основні очікувані результати виконання програми

1. Отримання нового наукового знання про перебіг і характер суспільних трансформацій в Україні у парадигмі загальної теорії транзиту.

2. Доповнення теорії суспільних трансформацій положеннями, виведеними із вивчення українського досвіду, стосовно залежності між рівнем демократичної реформованості країни та рівнем її економічного потенціалу і обороноздатності.

3. Оцінка результатів суспільних трансформацій в Україні і підготовка пакета рекомендацій для органів державної влади та управління з питань:

– узгодження проєктів реформ з актуальними безпосередніми завданнями протидії зовнішній агресії і повоєнного відродження країни;

– встановлення ступеня готовності соціуму до реалізації запланованих реформ;

– активізації суспільної участі у підготовці і проведенні реформ;

– визначення суспільних сфер, що потребують невідкладного реформування, і конкретних правових і організаційних кроків для досягнення необхідного рівня національної міцності;

- формування серед населення позитивних настанов щодо реформ;
- посилення реформаторського іміджу України як потенційного члена Європейського Союзу та учасника різних форматів євроатлантичного співробітництва.

Результати виконання програми можуть бути використані при визначенні подальшої стратегії суспільних змін, для запобігання неефективним або малоприйнятним для населення рішенням і практичним крокам. Наукові і науково-практичні результати виконуваних за програмою досліджень спрямовуватимуться органам влади різних рівнів відповідно до їх профілю, органам місцевого самоврядування у вигляді науково-аналітичних доповідей, наукових записок з пропозиціями та рекомендаціями щодо найневідкладніших і перспективніших напрямів реформування країни; представлятися на вітчизняних і міжнародних наукових зібраннях, публікуватися у періодичних наукових і публіцистичних виданнях. Наукові матеріали за проектами програми спрямовуватимуться до закладів вищої та середньої освіти для формування психології позитивного сприйняття реформ.

Термін виконання Програми: 2022–2024 роки.